

Arvoisa tuomariliiton hallituksen puheenjohtaja, arvoisat oikeusministeriön kansliapäällikkö, presidentit ja kutsuvieraat - hyvät tuomarikollegat

Ensinnä haluan kiittää tuomareiden eettisen neuvottelukunnan puolesta, että olemme saaneet puheenvuoron näillä jo perinteeksi muodostuneilla tuomaripäivillä. Kiitos myös Korkeimman oikeuden presidentti Leppäsen tervehdyspuheenvuorosta, joka toimi ikään kuin johdantona tähän Neuvottelukunnan puheenvuoroon.

Presidentti Leppäsen puheenvuorossa esiin nostetut tuomarin eettiset periaatteet, niiden tausta-aineisto, Neuvottelukunnan niitä täydentävä selvitys sekä suositus aiheesta ”tuomari ja sosiaalinen media” ja Neuvottelukunnan tehtävät sekä kokoonpano löytyvät Tuomariliiton nettisivuilta alaotsikosta ”Tuomarin eettiset periaatteet” ja ”Tuomareiden eettinen neuvottelukunta”.

Sitten päivän teemaan:

Tuomarin eettiset periaatteet ja ilmasto-oikeudelliset kysymykset

-mitä tekemistä niillä on keskenään?

Kerron ensin minkälaisissa tilanteissa kysymys on tullut ja voi tulla pohdittavaksi ja mitkä eri periaatteet tuomarin itsearviointissa voivat tulla kyseeseen. On tärkeää, että tuomari tuntee tuomarin eettiset periaatteet ja osaa punnita toimintaansa ja sen vaikutuksia ennen kuin toimii. Periaatteet ovat luonteeltaan eettisiä tavoitteita, jotka toimivat apuvälineinä eettisesti perusteltujen valintojen tekemiseen.

Ilmasto-oikeudenkäynnit ovat kansainvälisesti ja Suomessa lisääntyneet ja tulevat varmasti lisääntymään. Esimerkiksi Suomen luonnonsuojeluliitto ja Greenpeace ym. valittivat valtioneuvoston toimimattomuudesta ilmastolain velvoitteiden toteuttamisessa (Korkein oikeus on antanut asioista ratkaisut KHO 2023:62 ja KHO 2025:2).

Huhtikuussa 2024 EIT antoi ratkaisunsa kolmessa ilmastonmuutosta koskevassa tapauksessa: Näistä meille mielenkiintoisimmassa tapauksessa KlimaSeniorinnen v. Sveitsi no. 53600/20 (puuttumatta ratkaisun asiasisältöön enemmälti) - EIT:n suuri jaosto totesi ihmisoikeussopimuksen artiklan 6.1. osalta rikkomuksen. Se katsoi, että kansalliset tuomioistuimet eivät olleet antaneet vakuuttavia perusteluja sille, miksi se oli jättänyt tutkimatta valittajayhdistyksen kanteen. Tuomioistuin ei ollut ottanut kannetta vakavasti eikä ollut ottanut huomioon vakuuttavaa tieteellistä todistusaineistoa ilmastonmuutoksesta, jolloin valittajalla ei ollut ollut pääsyä oikeuteen.

Tuomarin eettiset periaatteet kytkeytyvät ilmasto-oikeudellisiin kysymyksiin ennen kaikkea riippumattomuuden, puolueettomuuden (kohdat 1–5), lainmukaisuuden, asiantuntemuksen ja osaamisen kehittämisen (kohdat 10–13) sekä oikeusturvan

(kohta 1) kautta. Olennaista on erottaa kaksi asiaa: tuomari ei saa ratkaista ilmastoasiaa oman ilmastopoliittisen näkemyksensä perusteella, mutta hänen on otettava ilmastomuutokseen liittyvät oikeudellisesti relevantit seikat vakavasti silloin, kun laki, perus- ja ihmisoikeudet tai kansainväliset velvoitteet niitä edellyttävät.

1. Tuomarin riippumattomuus ja puolueettomuus

Tuomareiden keskeisimpiä eettisiä periaatteita ovat riippumattomuus ja puolueettomuus sekä suhteessa osapuoliin että yhteiskunnalliseen painostukseen.

Ilmasto-oikeudessa tämä on erityisen kiinnostavaa, koska ilmastoasiat ovat usein poliittisesti erittäin latautuneita. Tuomarin on siis vältettävä kahta vastakkaista riskiä:

- ettei hän ratkaise asiaa ilmastopoliittisen mielipiteensä perusteella;
- ettei hän myöskään sivuuta ilmastomuutoksen oikeudellista merkitystä siksi, että aihe on poliittisesti kiistanalainen.

Toisin sanoen puolueettomuus ei tarkoita ilmastokysymysten sivuuttamista, vaan sitä, että niiden merkitys määritetään oikeuslähteiden ja asian oikeudellisen kehyksen perusteella. Tuomioistuimet kontrolloivat lakien perustuslainmukaisuutta ja ihmisoikeusyhteensopivuutta. Tämä lisää tarvetta kontrolloida tuomarin toimintaa ja puolueettomuusvaatimus on yksi keskeisimmistä kontrollikeinoista.

Tuomarin tulee suorittaa virkatehtävänsä pelkäämättä muiden reaktioita, ilman ennakkoasenteita ja säilyttäen puolueettomuutensa. Yksittäisessä oikeudenkäynnissä tuomari ei ole julkisen keskustelun ja painostusryhmien ohjailtavissa.

Puolueettomuus edellyttää siis sekä subjektiivista että objektiivista puolueettomuutta. Subjektiivinen puolueettomuus tarkoittaa, ettei tuomarilla ole tosiasiallista ennakkoasennetta asiaan. Objektiivinen puolueettomuus tarkoittaa, ettei ulkonaisten seikkojen perusteella ole perusteltua aiheita epäillä puolueettomuuden vaarantumista – oikeuden tulee paitsi toteutua, myös näyttää toteutuvan.

Tuomari on lainkäyttötehtävässään riippumaton lakiasäättävästä ja toimeenpanevasta valtiovallasta ja edellyttää vapautta sidoksista muihin yhteiskunnallisiin vallankäyttajiin kuten politiikan, talouselämän ja tiedotusvälineiden edustajiin.

Ratkaisussaan KHO 2025:2 korkein hallinto-oikeus korosti, että valtioneuvostolla on ensisijainen vastuu ilmastopoliitiikan suunnittelusta, mutta tuomioistuimen tehtävä on varmistaa, että ratkaisut ovat lainmukaisia eivätkä johda ihmisoikeusloukkauksiin. Kynnyksen tuomioistuimen puuttumiselle tulee olla kuitenkin korkea. - edellä lausuttu heijastaa suoraan tuomarin eettistä velvoitetta toimia riippumattomasti mutta pidättyväisesti suhteessa poliittiseen päätöksentekoon.

2. Lainmukaisuus ja tuomarin rooli

Ilmasto-oikeudellisia kysymyksiä koskevissa kanteissa voi siis syntyä jännite tuomioistuimen ja poliittisen päätöksenteon välille. Tässä ilmenee oikeustieteessäkin tunnistettu jännite virkamiesmäisen norminsoveltajan ja oikeutta luovan aktiivisen toimijan välillä. Tämä haastaa tuomarin perinteistä eettistä roolia, kun tuomarin on ratkaistava, missä määrin hän voi kehittää oikeutta tilanteessa, jossa lainsäätäjä on ollut passiivinen.

Tuomioistuimen tehtävänä kun ei lähtökohtaisesti ole tehdä ilmastopolitiikkaa, vaan ratkaista sille lain mukaan kuuluva oikeudellinen kysymys. Tuomari on sitoutunut oikeusvaltioperiaatteeseen sekä ihmis- ja perusoikeuksien kunnioittamiseen eikä tuomari saa ylittää laillisuuden tai harkintavaltansa rajoja.

Suomen perustuslain näkökulmasta tuomarin tehtävä ei rajoitu tavallisen lain mekaaniseen soveltamiseen. Perustuslain 20 § sisältää ympäristöä koskevan vastuusäännöksen, 21 § oikeusturvan ja 22 § velvoitteen turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Lisäksi perustuslain 106 § antaa perustuslaille etusijan tilanteessa, jossa lain soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa.

Tästä seuraa kiinnostava eettis-oikeudellinen kysymys: kuinka aktiivinen tuomarin pitäisi olla ilmastoon liittyvien perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arvioinnissa? Vastaus ei ole, että tuomarin pitäisi edistää tiettyä ilmastopoliittista lopputulosta. Pikemminkin hänen tulee huolehtia siitä, että kaikki oikeudellisesti merkitykselliset näkökohdat tulevat asianmukaisesti arvioiduiksi.

3. Huolellisuus, tieteellinen asiantuntemus ja tuomarin harkinta

Ilmasto-oikeudessa tuomarin eettinen velvollisuus huolelliseen ja asiantuntevaan ratkaisutoimintaan korostuu. Ilmasto-oikeudenkäynneissä tuomari joutuu arvioimaan monimutkaisia luonnontieteellisiä kysymyksiä. Ilmastotiede, päästökehitys, ilmatoriskit ja niiden vaikutukset voivat tulla oikeudellisen arvioinnin taustalle esimerkiksi ympäristö-, lupa-, vahingonkorvaus- tai perusoikeusasioissa.

Eettisissä periaatteissa todetaan, että tuomari toteuttaa oikeamielisyyttä päätöksenteossaan ja perustaa antamansa ratkaisut huolelliseen ja tasapuoliseen harkintaan. Tuomarin ammattitaito ilmenee hänen oikeutta koskevissa tiedoissaan ja ymmärryksessään ja tuomari pitää yllä ja täydentää ammattitietojaan ja -taitojaan jatkuvasti sekä hoitaa virkatehtävänsä ahkerasti ja tunnollisesti.

Tämä ei tarkoita, että tuomarin pitäisi ryhtyä ilmastotieteilijäksi. Sen sijaan hänen on kyettävä arvioimaan esimerkiksi:

- mitä tieteellistä näyttöä asiassa voidaan käyttää;

- mikä merkitys asiantuntijalausunnoilla on;
- mitä epävarmuuksia näyttöön liittyy;
- mikä osa ilmastotieteellisestä tiedosta on oikeudellisesti relevanttia;
- ja mikä puolestaan kuuluu tuomioistuimen toimivallan ulkopuolelle.

Tässä mielessä ilmasto-oikeus haastaa tuomarin osaamista: oikeudellisen asiantuntemuksen lisäksi tarvitaan kykyä käsitellä monitieteistä näyttöä.

4. Oikeusturva ja tulevat sukupolvet

Ilmastokysymyksiin liittyy myös ajallinen ulottuvuus (kuten KHO ratkaisuihin ja sitä koskeissa kommentaareissa on kuvattu), joka tekee niistä eettisesti erityisiä. Ilmastomuutoksen vaikutukset kohdistuvat osin ihmisiin, jotka eivät vielä ole syntyneet.

Tämä nostaa esiin sukupolvien välisen oikeudenmukaisuuden. Suomen perustuslain 20 §:ssä ympäristövastuu on muotoiltu laajasti, ja ympäristöön liittyvä perustuslaillinen sääntely kytkeytyy myös perusoikeuksien toteutumiseen.

Tuomarin näkökulmasta kysymys ei kuitenkaan ole siitä, että hän voisi itsenäisesti antaa tuleville sukupolville uusia oikeuksia. Pikemminkin kysymys on siitä, miten voimassa olevia oikeusnormeja tulkitaan tilanteessa, jossa päätöksen vaikutukset ulottuvat hyvin pitkälle tulevaisuuteen.

Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että Suomen ilmastolakia on kuvattu pitkäjänteisyyttä ja hallituskausien yli ulottuvaa ilmastopoliittikan jatkuvuutta tukevaksi sääntelyksi.

5. Tuomarin etiikan ja ilmasto-oikeuden keskeinen jännite

Ja lopuksi, ehkä kiinnostavin yhteys voidaan tiivistää näin: Tuomarin tulee olla ilmastoasioissa poliittisesti neutraali mutta oikeudellisesti valveutunut.

Ilmasto-oikeudenkäynnit ovat siis eräänlainen stressitesti tuomarin eettisille periaatteille: ne pakottavat tuomarin tasapainoilemaan tieteellisen tiedon, poliittisen paineen, vallanjako-opin ja ihmisoikeusvelvoitteiden välillä – samalla kun hänen on säilytettävä sekä tosiasiallinen että ulospäin näkyvä puolueettomuus.

Jos tuomari ryhtyy aktiivisesti edistämään tiettyä ilmastopoliittista tavoitetta, riippumattomuus ja puolueettomuus voivat vaarantua. Jos hän taas kieltäytyy ottamasta ilmastomuutosta huomioon tilanteessa, jossa se on oikeudellisesti merkityksellinen esimerkiksi perus- ja ihmisoikeuksien kannalta, vaarana voi olla puutteellinen lain soveltaminen ja oikeusturvan toteutumatta jääminen. (ks. EIT ja KHO ratkaisut edellä)

Tuomarin eettiset periaatteet eivät kerro mihin suuntaan ilmasto-oikeudellinen ratkaisu pitäisi tehdä, vaan miten ratkaisu pitäisi tehdä: riippumattomasti, puolueettomasti, huolellisesti, perustellusti ja toimivallan rajoissa.

Oikein hyvää tuomaripäivää kaikille!